Könsbundna element i yrkesbeteckningar i *Dagens Nyheter* och *Hufvudstadsbladet*

Jonna Jokinen
Tammerfors Universitet
Institutionen för språk- och
översättningsvetenskap
Nordiska språk
Avhandling pro gradu
Våren 2011

Tampereen yliopisto
Pohjoismaiset kielet
Kieli- ja käännöstieteiden laitos

JOKINEN, JONNA: Könsbundna element i yrkesbeteckningar i *Dagens Nyheter* och *Hufvudstadsbladet*

Pro gradu -tutkielma, 58 sivua + suomenkielinen lyhennelmä 1 sivu
Kevät 2011

Tutkielman tarkoituksena on tutkia suomenruotsalaisen *Hufvudstadsbladetin* sekä riikinruotsia edustavan *Dagens Nyheterin* ammattinimikkeiden sukupuolisidonnaisia elementtejä. Tutkimuksen materiaali koostuu kyseisten lehtien työpaikkailmoituksien ammattinimikkeistä seitsemän viikon ajalta syksyllä 2007. Ilmoitukset on kerätty sunnuntain lehdistä, missä työpaikkailmoitukset perinteisesti julkaistaan. Ensisijainen tutkimusmateriaali koostuu 2497 ammattinimikkeestä.

Tutkimuksessa käytetään sekä kvalitatiivisia että kvantitatiivisia menetelmiä. Ammattinimikkeitä tutkitaan kvalitatiivisesti useasta näkökulmasta, joiden tarkoituksena on selvittää muun muassa esiintyykö sukupuolisidonnaisia ammattinimikkeitä tietyissä ammattiryhmissä enemmän kuin toisissa. Kvalitatiivisesti tutkitaan myös ammattinimikkeiden rakennetta. Kvantitatiivisesti tutkimuksessa selvitetään kuinka paljon sukupuolisidonnaisia tai neutraaleja ammattinimikkeitä lehdissä esiintyy. Tulokset esitellään taulukoissa sekä prosentuaalisesti että lukumäärällisesti.

Tutkimuksen pääkysymys on, löytyykö sukupuolisidonnaisia ammattinimikkeitä vielä eli käytetäänkö niitä nykyään ylipäätään ja jos käytetään, niin mitä ammattinimikkeitä. Lisäksi tarkoituksena on selvittää löytyykö sukupuolisidonnaisten ammattinimikkeiden käyttöasteessa eroa suomenruotsin ja ruotsin välillä. Tutkimuksen aikana käsitellään kysymyksiä sukupuolirooleista työelämässä ylipäätään, sukupuolirooleihin liittyviä stereotypioita sekä monipuolisesti ruotsin kielen elementtejä, jotka tekevät sanoista sukupuolisidonnaisia. Tätä näkökulmaa lähestytään sekä teknisesti sananmuodostusteorioiden että semantiikan tutkimuksen kannalta.

Tutkimukseni perusteella voidaan todeta että sukupuolisidonnaisten ammattinimikkeiden käyttö on vähäisempää kuin vertailuaineiston mukaan 1960- tai 1980-luvuilla. Myös maiden välillä löytyy eroavaisuus. Suomenruotsalaisessa lehdessä sukupuolisidonnaisia ammattinimikkeitä on vähemmän kuin Ruotsin *Dagens Nyheterin* aineistossa.

Avainsanat: sukupuolisidonnaisuus, ammattinimikkeet, ruotsin kieli

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. Inledning 4

1.1 Mål 5

1.2 Material 6

1.3 Metod 7

1.4 Tidigare forskning 9

2. Teori 21

2.1 Svensk ordbildning 21

2.2 Semantik 25

3. Könsbundna element i olika språk 34

3.1 Könsbundna element i de nordiska språken 36

3.2 Könsbundna element i andra språk 38

4. Arbetsliv och könsroller 39

4.1 Stereotyper om könsroller 41

4.1.2 Definition av begreppet *stereotyp* 41

4.1.3 Definition av begreppet *könsrollsstereotyp* 41

4.1.4 Hurdana stereotyper finns det om män och kvinnor? 42

5. Analys 44

5.1 Kategorier för material 44

5.2 Suffixavledda feminina yrkesbeteckningar i *Hufvudstadsbladet* 46

5.3 Suffixavledda feminina yrkesbeteckningar i *Dagens Nyheter* 47

5.4 Sammansättningar med *–man* i *Hufvudstadsbladet*.....48

5.5 Sammansättningar med *–man* i *Dagens Nyheter*.....48

5.6 Sammansättningar med -*kvinna* eller något annat kvinnligt ord i *Hufvudstadsbladet* 49

5.7 Analys av sammansättningar med -*kvinna* eller något annat kvinnligt ord samt andra kvinnliga benämningar i *Dagens Nyheter* 49

5.8 Sammanfattning av analys.....50

6. Sammanfattning och diskussion 52

Källor och litteratur 56

1. Inledning

I min avhandling undersöker jag yrkesbeteckningar som finns i dag i svenskan. Yrkesbeteckningar är titlar som beskriver olika yrken och positioner. Det är intressant att i svenskan kan dessa beteckningar vara antingen könsneutrala eller könsbundna.

Könsneutrala yrkesbeteckningar är sådana som till exempel *lärare.* Beteckningen syftar varken till en manlig eller till en kvinnlig person, den är alltså neutral. En könsbunden beteckning, däremot, kan bara syfta till en man eller en kvinna. Ett exempel på en könsbunden beteckning är *skådespelerska* som är en kvinnlig titel för en skådespelare.

Platsannonser är en typ av reklam med syftet att väcka intresse hos dem som kunde passa jobbet. Reklam borde vara något som ger ett lockande samt positivt intryck hos läsaren. Gör platsannonser det? Om de inte är lockande, vad är orsaken? Det kan hända att själva yrkesbeteckningen inte låter positiv. Varför? Som kvinna skulle det kanske inte låta trevligt att söka en tjänst som annonseras med rubriken *tillsynsman*. Det finns både i finska och svenska yrkesbeteckningar som är klart könsbundna. I finskan har man flera yrkesbeteckningar som har ändelsen *–mies (–man)* och dessa beteckningar kan väcka uppmärksamhet nu när det blir vanligare och vanligare att även flickor kan och vill utbilda sig till till exempel brandpersonal, ombudskvinnor och så vidare. Vad borde man göra med yrkesbeteckningar? Är det acceptabelt att använda beteckningar som har ändelsen *–man* för både män och kvinnor? Borde det finnas separata beteckningar för kvinnliga anställda med ändelsen *–kvinna* eller skulle det vara bäst att ha bara en och samma neutral beteckning som *brandperson*? Vilka är då de neutrala benämningarna? Hur är det med

andra beteckningar som är suffixavledda, behövs det till exempel *skådespelerska* i stället för *skådespelare*?

Det skulle möjligen vara logiskt att ha neutrala yrkesbeteckningar som kunde användas för både manliga och kvinnliga anställda. Målet med detta skulle vara en jämställd förhållning till både män och kvinnor i samma yrke. Det kan låta gammaldags att bara män kunde ha någon specifik position eller yrke och därför kan åtminstone vissa könsbunda tittlar ha en historisk ton.

Det kan ses som resultat av det moderna förhållningssättet att ifrågasätta gamla och också könsbundna yrkesbeteckningar, och därför tror jag att könsbundna beteckningar används mer sällan på 2000-talet än till exempel på 1960- eller 1980-talen. Jag tror att användning av könsbundna yrkesbeteckningar inte är vanligt, utan de ersätts i språket med mer neutrala beteckningar som passar för båda könen. Mitt antagande när det gäller jämförelse mellan *Dagens Nyheter* och *Hufvudstadsbladet* är att det inte finns en stor skillnad mellan dessa källor. Dessa dagstidningar utkommer i grannländer nära varandra.

1.1 Mål

Mitt mål med undersökningen är att ta reda på hurdana yrkesbeteckningar man använder i dag i rikssvenska och finlandssvenska. Mer specifikt vill jag komma fram till ett resultat som visar om man fortfarande använder könsbundna yrkesbeteckningar. Om könsbundna beteckningar finns, så undersöker jag hurdana och vilka de är. Jag vill även jämföra rikssvenska och finlandssvenska i denna fråga och se om det finns en skillnad mellan dem.

1.2 Material

Jag har valt tidningar som mitt primära material av flera orsaker. För det första speglar tidningsspråket vårt aktuella samhälle och förändringar syns snabbt i tidningsspråket. Tidningsspråket är möjligen även den första median där språkförändringar syns. (Himanen 1990: 28.) För det andra, anser jag att tidningen är ett exempel på tryckt text som alla har tillgång till.

Mitt primära material innehåller platsannonser från 2007 i två svenskspråkiga tidningar, *Dagens Nyheter* och *Hufvudstadsbladet*. Jag har tagit med alla platsannonser från söndagens tidning, även privata personers platsannonser. Jag har valt att ta med en period på sju (7) veckor och det är alltid söndagens tidning jag undersöker. Detta val har jag gjort därför att söndagens tidning har de flesta platsannonserna. *Hufvudstadsbladet* är en dagstidning som läses mest av den finlandssvenska minoriteten i Finland. Av denna orsak har tidningen inte lika omfattande upplaga än *Dagens Nyheter*, som är en stor och populär dagstidning i Sverige. I *Hufvudstadsbladet* finns det även färre platsannonser än i *Dagens Nyheter*, men detta blir inte ett problem därför att jag presenterar materialet i procent och jag tar hänsyn till antal belägg i tidningen.

Platsannonser är ett intressant objekt för min undersökning. Platsannons är på ett sätt även en reklam för företaget och platsannonsen ger läsaren en bild av företaget. Därför kan det vara att företag satsar på platsannonsen, så att annonsen ger en positiv bild av företaget.

Efter jag hade undersökt mitt primära material, stötte jag på en fråga gällande materialet. Det blev snart klart att det finns väsentligt mer material när det gäller *Dagens Nyheter*

jämfört med *Hufvudstadsbladet*. I praktiken betyder detta att mitt material består av 2227 belägg från *Dagens Nyheter* och 270 belägg från *Hufvudstadsbladet*.

Jag funderade över skillnaden i antalet belägg eftersom skillnaden är så stor. Men jag anser att detta inte är ett problem. Enligt min åsikt är det viktigt att ha samma tidsperiod och inte att ha samma antal belägg från båda källor. Om man till exempel skulle ta några veckor mer för undersökningsperioden, kan det betyda en väsentlig skillnad i språket som finns i tidningen. Till exempel finanskriser från och med 2008 i Europa och hela världen kan påverka åtminstone antalet jobbannonser i tidningen eller även typer av lediga tjänster. Det är möjligt att företag inte anställer så mycket som de anställde till exempel innan finanskrisen. Jag vill säga att tidningsspråket är väldigt sensitivt mot förändringar och händelser i samhället. Jag anser det därför viktigt att när man jämför två olika tidningar, så bör man ha precis samma tidsperiod som man undersöker.

Skillnaden i antalet belägg i materialet är ändå någonting jag vill och kommer att ta hänsyn till när jag presenterar mina resultat. Men jag kommer att presentera mina resultat även procentuellt och därför anser jag resultaten jämförbara och pålitliga.

1.3 Metod

Jag har använt Ritva Himanens *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor* (1990) för indelning av beteckningar i olika betydelsegrupper. (Himanen 1990: 30) I tabell 1 här nedan presenterar jag betydelsegrupperna och antalen belägg totalt.

Tabell 1 Det analyserade materialet ur *Dagens Nyheter (DN)* och *Hufvudstadsbladet (HBL)*.

	DN	HBL
Feminina suffixavledda beteckningar		
Neutrala suffixavledda beteckningar		
Sammansättningar men *–man*		
Sammansättningar med *–kvinna*		
Sammansättningar och beteckningar med andra kvinnliga ord		
Sammansättningar med *–man* och *-kvinna* parallelt		
Antal belägg totalt	2227	270

Det finns sex olika huvudgrupper i materialet. Grupperna beror på två saker: ordbildningen samt könsbundhet eller könsneutralitet på beteckningen.

Jag undersöker yrkesbeteckningar både kvantitativt och kvalitativt. Kvantitativt ska jag ta reda på hur många neutrala respektive könsbundna beteckningar det finns i materialet. Med hjälp av kvantitativa metoder får jag viktig information om hur mycket könsbundna yrkesbeteckningar används i dag.

Jag undersöker även kvalitativt hurdana könsbundna yrkesbeteckningar används i dag. Det är intressant att få veta om det är till exempel bara vissa enstaka yrken som syftas till med

könsbundna beteckningar. Därtill kommer jag att jämföra materialet kvantitativt samt kvalitativt när det gäller finlandssvenska och rikssvenska.

1.4 Tidigare forskning

Könskillnader och speciellt jämlikhet är ett populärt forskningsområde med gott om studier om till exempel hur män respektive kvinnor behandlas i olika situationer eller hur olikt könen presenteras i litteraturen. Man har också forskat i arbetslivet och skillnader i det för män och kvinnor.

Men det finns inte många studier om svenska yrkesbeteckningar och deras möjliga könsbundhet. Jag kommer i detta kapitel att presentera de studier som jag har hittat och som är relevanta för min undersökning.

Marie Nordberg (2005) har forskat i kön och arbetsliv. I hennes forskning *Jämställdhetens spjutspets?* tar hon upp frågor kring manliga arbetstagare i så kallade kvinnoyrken och diskuterar jämställdhet, maskulinitet och femininitet i arbetslivet. Här finns historier av till exempel män om hur de har blivit arbetstagare i så kallade kvinnoyrken som sjukskötare. Personliga intervjuer ger en bra bild av hur man tänker om de yrken som i allmänhet förknippas med män eller kvinnor. När det är fråga om en manlig sjukskötare, till exempel, så betonar denna man kraftigt den manliga sidan av sitt jobb som ambulanssjukskötare och ser sitt jobb mer som ett manligt hjältejobb. Orden hjälte och action kan anses som manliga normer eller stereotyper och jag kommer att diskutera stereotyper om män och kvinnor mer i kapitel 4. Nordberg kallar detta sätt att få ett yrke låta mer manligt *avfeminisering* av ett yrke. Detta betyder att informanten vill ge en mer manlig bild av yrket istället. (Nordberg 2005: 223-224)

Avfeminisering kan även göras med hjälp av yrkesbeteckningar. Vill man inte betona att det låter som ett ”kvinnligt” yrke, kan man alltid välja den neutrala beteckningen. Till exempel att välja *sjukskötare* istället för *sjuksköterska.* Frågan om beteckningen *sjukskötare* eller *sjuksköterska* kommer jag att diskutera mer i kapitel 3.

Nordberg (2005) tar även upp en fråga med människornas förväntningar på könen. Vad förväntar människor att män blir? Brandmän? Ingenjörer? Enligt Nordberg är det numera speciellt yrken som har med teknik att göra där vi oftast ser män. Det här betyder inte att kvinnorna inte skulle kunna installera program på datorer eller byta lampa. Nordberg berättar till exempel om en frisör som tog hand salongens luftkonditionering och Nordberg vill påpeka att oftast är det dock så att sådana arbeten överlåts till manliga medarbetare om de bara finns närvarande. (Nordberg 2005: 150-151)

När man har ett sådant undersökningsämne som könsneutralitet, så spelar tidsramen en stor roll. Därför är det viktig information för min undersökning hurdana resultat man har från föregående år när det gäller tidningsspråk, könsbundna beteckningar och kön i arbetslivet. Ritva Himanen undersöker könsneutrala och könsbundna yrkesbeteckningar i *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor* (1990). Himanen undersöker tidningsspråk från både 1960- talet och 1980-talet och har i sin undersökning även platsannonser i *Dagens Nyheter*. Ritva Himanens undersökning ger min undersökning en viktig jämförelsebasis och jag jämför våra resultat närmare i kapitel 6.

Forskningen inom området arbetsmarknad och kön fokuserar mest på resultat och konsekvenser. Med detta menar jag att numera finns det gott om forskning inom till exempel lönestatistik, hurdana skillnader det finns mellan mäns och kvinnors lön i samma yrken och hur många män respektive kvinnor finns i likadana positioner inom en viss

bransch. Detta gäller inte direkt mina undersökningsfrågor, utan har mera att göra med anställningsfrågor. Det är möjligt att resonera att förändringar i yrkesbeteckningar orsakas av att både män och kvinnor ansöker arbeten och att ju flera män det till exempel finns som sjukskötare, desto större blir kravet att ha en sådan benämning som passar för båda könen i yrket.

Mia Hultin och Ryszard Szulkin har forskat i chefsbranchen hur könen representeras inom företagsledningen och även i löneskillnader i Sverige. Hultin och Szulkin har kommit fram till en tabell med varierande synpunkter inom arbetsmarknaden och könen. Jag presenterar deras resultat i tabell 2, eftersom resultatet berättar om möjliga skillnader och likheter när det gäller mäns och kvinnors situation på arbetsmarknaden. (Hultin & Szulkin 1998: 172)

Tabell 2 Beskrivning av variabler i Hultin och Szulkins undersökning. Kvinnor och män separat.
(Genomsnittvärden där inget annat anges)

	Kvinnor	Män
Genomsnittlig timlön i kronor	72,70	88,90
Andel manliga chefer (procent)	50	85
Arbetslivserfarenhet, antal år	17,2	20,1
Anställningstid nuv. arb.givare, antal år	9,8	10,8
Utbildningstid, antal år	11,5	11,6
Utbildningskrav, antal år	2,3	2,7
Upplärningstid i arbetet	4,3	5,4
Antal underordnade	2,2	6,8
Andel kvinnor på arbetsplatsen	67,3	32,8
Andel kvinnor i yrket	73,7	26,4
Genomsnittlön på arbetsplatsen	78,10	82,70
Offentlig sektor (procent)	64,6	33,5
Privat sektor (procent)	35,4	66,5

(Hultin&Szulkin 1998: 172)

Det finns klara skillnader i till exempel lön och antal underordnade. Det ser ut som män har högre timlön och oftare underordnade och män också finns mer på den privata sektorn än på den offentliga sektorn. Nästan likadana siffror har män och kvinnor när det gäller

utbildningstid. Kvinnor har enligt undersökningen mindre arbetslivserfarenhet, men det kan bero på till exempel att kvinnorna har varit längre hemma på mammaledighet. Enligt dessa siffror finns det en skillnad i kön i chefsposition. Män finns oftare som chef än kvinnor.

Oavsett könen skall alla ha samma chanser och möjligheter att välja sin utbildning och sitt yrke, alla borde vara jämställda i anställningsprocessen och på grund av jämställdhet borde även yrkesbeteckningar vara neutrala. Magnus Nermo (1998) har undersökt yrkessegregering efter kön ur ett internationellt perspektiv. I Nermos undersökning finns det med sju länder: Sverige, Norge, Finland, USA, Storbritannien, Österrike och Spanien. Nermos slutsats är att kvinnor i alla de sju studerade länderna fortfarande är underrepresenterade bland högre tjänste*män*. Nermo har även kommit fram till resultat som presenteras här i tabell 3 som visar antalet kvinnor i vissa yrken i de sju länderna. Jag vill här presentera tabellen med resultat från Finland och Sverige, därför att dessa två länder även gäller min studie. (Nermo 1998: 94) ISCO-koder som används i tabellen betyder den internationella klassifikationen (International Standard Classification of Occupations) och detta system klassificerar yrken i olika grupper beroende på yrkets krav och kvalifikationer. Numreringen och koderna hjälper till exempel att ge information om yrket för internationell forskning. (Statistiska Centralbyrån 2011 http://www.scb.se/Pages/List____259304.aspx, hämtad 2011-03-10)

Tabell 3 Andel kvinnor inom olika yrkesgrupper.
Förvärvsarbetande mellan 20 och 65 år (%).

ISCO-koder	Sverige	Finland
(11) Högre chefsposition inom offentlig verksamhet	31	23
(12) Företagsledare	39	30
(13) Övriga chefsbefattningar	24	26
(21) Fysiker, kemister, civilingenjörer, etc.	44	22
(22) Hälso- och sjukvårdspersonal, sjuksköterskor	85	84
(23) Pedagogiskt arbete	70	67
(24) Administrativt arbete	54	57
(31) Ingenjörer och andra tekniker	12	23
(32) Hälso- och sjukvårdassistenter	80	77
(34) Övrig kvalificerad kontorspersonal (se not b)	90	65
(41) Kontorister	78	79
(51) Tjänstearbeten	78	86
(52) Affärsbiträden, etc.	49	72
(61) Lantbruks-, skogs- och trädgårdsledning	25	38
(71) Gruv- och byggnadsarbeten	4	2
(72) Smides- och gjuteriarbeten	13	5
(73) Finmekaniskt arbete	26	37
(74) Övrigt hantverks- och handelsarbete	54	57
(81) Järnbruks-, och metallverksarbeten	22	27
(83) Maskinoperatörer, montörer, etc.	11	4
(91) Okvalificerade affärs- och tjänstearbeten	70	76

(93) Okvalificerade gruv-, byggnads- och tillverkningsarbeten	21	26

(Nermo 1998: 94)

Nermos tabell visar att det finns både skillnader och likheter när det gäller andelen kvinnor i olika yrken i Finland och Sverige. I båda länder finns det en hög andel kvinnor i vårdarbete och få kvinnor som är maskinoperatörer eller i byggnadsarbeten. Men andelen kvinnor skiljer sig i vissa yrken relativt mycket. Till exempel i högre chefspositioner finns bara 23 procent kvinnor i Finland jämfört med Sveriges över 30 procent. Detsamma gäller andra företagsledartjänster. Men i Finland finns det i stället flera kvinnor som är ingenjörer eller tekniker än i Sverige. Jag anser att denna tabell visar en traditionell fördelning av könen i olika arbeten, men samtidigt kan vi hitta några nyare tendenser, såsom kvinnliga ingenjörer och tekniker. Tabellen är från slutet av 1990-talet och jag tror att situationen har förändrats sedan dess mot mer jämlik ställning.

För att kunna analysera tidningsspråket, behöver vi även titta på det själva, praktiska språkbruket. Det som står i tidningar är bara en del av språkbruket, men vad vi säger och vilka beteckningar vi väljer när vi pratar med varandra, utgör en annan synpunkt som behöver tas med i helhetsbilden. Eftersom en tillräckligt omfattande och kvalitetsbeträffande enkätundersökning inte är möjlig inom den här uppsatsens ram, hänvisar jag till tidigare forskning på könsskillnadsområdet och diskuterar rapporterat språkbruk med hjälp av material från forskare inom området. En tidigare omfattande enkätundersökning om rapporterat språkbruk kan bli en viktig källa för jämförelse när det gäller mina egna studier och analys av resultat senare i detta kapitel. Enkätundersökningen som jag hänvisar till, är gjord av Ritva Himanen och hon presenterar sina resultat från sin

undersökning i *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor* (Himanen 1990: 93-113)

Enkäten innehåller frågor om informanternas språkbruk, om de till exempel hellre väljer ett könsneutralt ord eller ett maskulint respektive feminint ord i olika sammanhang. Enkäten består av fem frågedelar. Den första frågan gäller just informanternas val av en yrkesbeteckning, om de väljer ett maskulint, feminint eller ett neutralt ord när det är fråga om en kvinna. Den andra delen är en test om informanterna godtar beteckningar som är sammansättningar med *–man*. För det tredje finns på enkäten en fråga om vad skulle kunna vara en lämplig beteckning för manliga sjuksköterskor. Den fjärde delen av enkäten frågar informanter vilket pronomen i tredje person de skulle välja då pronom kan syfta på män eller kvinnor. För det sista finns det frågor om informanternas attityder om jämställdheten. I de fyra grupperna av informanterna tillhör journalister, kvinnliga forskare, svensklärare samt skolungdomar. Det finns både män och kvinnor bland informanterna, men bara 40 av de 180 informanterna är män. (Himanen 1990: 93-113) Himanens material är från åren 1965 och 1984, och därför ger denna jämförelse även en utmärk möjlighet för jämförelse över tid.

Det behövar tas hänsyn till att enkätens syfte var avslöjat för informanterna. Detta var ett medvetet val av skribenten och Himanen motiverar sitt val med bland annat att göra det på samma sätt som motsvarande undersökningar hade gjorts i Danmark, USA och Tyskland. Detta gjorde det möjligt att även direkt fråga informanterna vad de tycker om förändringar i språket vilka har med jämställdhet att göra.

Enkäten består av följande fem frågedelar:

1. Informantens användning av neutrala/manliga eller feminina yrkesbeteckningar när kvinnor åsyftas.
2. Godtagbarhetstest där beteckningar med *–man* ingår.
3. En lämplig titel för manliga sjukskötare.
4. Ett lämpligt pronomen i tredje person då det kan syfta på en man eller en kvinna.
5. Informantens attityder till förändringar i språklig jämställdhet.

Materialet i enkäten kommer från pressmaterialen. Himanen ville få in så många olika informantgrupper som möjligt och den slutliga fördelningen av informantgrupper ser ut som presenterat i tabell 4 nedan.

Tabell 4 Informanterna i Himanens enkätundersökning fördelade efter kön och informantgrupp.

	Kön		
Informantgrupp	Kvinnor	Män	Totalt
Journalister	17	29	46
Modersmålslärare	21	5	26
Gymnasister	41	1	42
Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning	50	0	50
Deltagare i Praktisk svenska	9	5	14
Ej svar på uppgift om yrke	2	0	2
Totalt	140	40	180

Deltagare i Praktisk svenska är en grupp studerande i Göteborg. Jag behöver för klarhetens skull även konstatera att alla informanter kommer från Sverige. Enkätundersökningen gjordes i april 1985. (Himanen 1990: 93-97)

Mina egna iakttagelser om denna enkäteundersökning är att antalet män är betydligt lägre än antalet kvinnor. Vi kan inte veta, men det kan hända att kvinnorna är uppmärksammare i frågor som gäller språkets jämställdhet. Möjligen väljer kvinnorna hellre en neutral beteckning i stället för en könsbunden, om det bara är möjligt och lämpligt. Men brist på manliga informanter är bara ett faktum vi kan ta hänsyn till när vi granskar undersökningens resultat.

Jag presenterar här samt diskuterar de resultat av Himanens enkätundersökning som gäller min undersökning. Jag koncentrerar mig därför på sådana frågor och ämnen som är relevanta med tanke på min avhandling.

Himanen fick resultat för hur mycket informanterna använder könsbundna eller neutrala yrkesbeteckningar när det gäller yrkesbeteckningar som *författare/författarinna*, *lärare/lärarinna*, *skådespelare/skådespelerska*, *konstnär/konstnärinna.* Med hjälp av resultaten kan man konstatera att det finns en skillnad om beteckningen förekommer som predikativ eller attribut. Informanterna väljer hellre den neutrala formen när den används som predikativ, det vill säga i meningar som *Noomi Rapace är en känd svensk skådespelare*. Om beteckningen förekommer som attribut i stället som i *Den kända svenska skådespelerskan Noomi Rapace*, så väljer majoriteten det feminina alternativet. Detta kan enligt Himanen ha naturliga skäl. Finns det feminina namnet nära beteckningen, vill man hellre välja den feminina formen av också attributen. (Himanen 1990: 97-100.)

I enkätundersökningen finns det även en fråga gällande orden *riksdagsman*, *riksdagskvinna* och *riksdagsledamot* när det gäller kvinnliga personer. Här visar resultaten igen en skillnad mellan användning av beteckningen som predikativ och attribut. Informanterna vill helst inte välja beteckningen *riksdagsman* i attributiv ställning. Detta kan förklaras med att det kanske känns olämpligt att ha ordet med *-man* direkt före ett kvinnonamn. Det är intressant att 70 procent av informanterna meddelar att de använder alla tre former, 34 procent bara *-man*, 57 procent bara *-ledamot* och 12 procent bara *-kvinna*. Detta skulle betyda att 12 procent alltid använder beteckningen *riksdagskvinna* oavsett kön. (Himanen 1990: 100-101.)

Himanen undersöker hur godtagbara informanterna anser vissa beteckningar med *-man* för kvinnor. Resultatet visar att de mest godtagbara beteckningarna är *talman*, *rådman*, *överman*, *förman*, *talesman*, *nämndeman*, *förtroendeman* och *sagesman.* Dessa beteckningar anses mer könsneutrala och några av informanterna motiverade sin inställning med att dessa beteckningar har accepterats sedan länge och därför inte väcker könsbundna associationer. Himanen föreslår att det finns en tendens mellan könen när det gäller godtagbarheten. Män kan lättare än kvinnor godta ord med *-man* när man syftar till kvinnor. (Himanen 1990: 102-105.)

Vilka är då de ord som informanterna såg som minst könsneutrala? De är *idrottsman*, *yrkesman*, *PR-man*, *kyrkoman*, *språkman*, *reklamman*, *kommunalman* och *handelsman*. Det är möjligt att informanterna anser att dessa ord inte ännu har en lika etablerad ställning som ovannämnda mer könsneutrala beteckningar som kanske till och med kunde beskrivas som äldre beteckningar. (Himanen 1990: 102-105.) Därför är man också mer van vid de benämningarna.

Himanen gav även informanterna en chans att ge alternativa beteckningar på kvinnor i stället för orden med -*man*. Benämningen *idrottsman* fick ett alternativ av de flesta informanter. Nästan alla benämningar föreslås ett alternativ med -*kvinna* och även någon neutral beteckning som -*person* eller -*människa*. (Himanen 1990: 104-105.)

I enkätundersökningen finns det även en intressant fråga som gäller beteckningen för en manlig sjukskötare. Denna fråga kommer jag att diskutera även i samband med resultat av min egen undersökning och Himanens resultat tar jag med som jämförelsematerial. Den vanligaste benämningen enligt enkäten är den feminina formen *sjuksköterska* som valdes av 66 procent av informanterna. Näst vanlig var benämningen *sjukskötare* eller *sjukvårdare.* Himanens resultat visar inte en stor skillnad när det gäller informanternas kön, men i stället verkar åldern spela en roll i attityder kring denna fråga. Gymnasisterna väljer hellre den feminina benämningen *sjuksköterska* medan de övriga hellre väljer mer neutrala beteckningar. Enligt Himanen visar dessa resultat att det råder en förvirring bland folket hur man bör ställa sig till frågan gällande manliga sjuksköterskors benämning. Enligt Himanen finns det två rådande synpunkter: några har tagit den feminina formen *sjuksköterska* i bruk för båda könen och de anser denna benämning ha blivit neutral och acceptabel, medan de andra anser den feminina versionen oacceptabel för båda könen. Jag kommer att diskutera frågan mer i kapitel 3. (Himanen 1990: 105-106.) Himanen undersökte även informanternas bruk av pronomen *han* och *hon* samt viktiga attitydfrågor, men de tar jag inte upp här för frågan är inte direkt förknippad med min undersökning och mitt syfte.

2. Teori

I detta kapitel presenterar jag hur svenska yrkesbeteckningar är bildade eller hur de bildas. Jag presenterar alltså kort svensk ordbildning när det gäller substantiv som förekommer i mitt material och är är relevent för min undersökning. Detta hjälper i att förstå hur orden blir eller görs könsbundna respektive könsneutrala. Jag tar även upp semantiken bakom orden. Med detta vill jag visa hur man förstår orden och vad det är som berättar att orden är könsbundet eller könsneutralt.

2.1 Svensk ordbildning

Det är viktigt i denna undersöknings sammanhang att veta hur de svenska orden i allmänhet är bildade och speciellt substantiv som förekommer i mitt material, vilka delar ett ord består av och vad det är som avgör distinktionen mellan könsbundna beteckningar. Jag kommer först kort att presentera svensk ordbildning och därefter närmare diskutera hurdana könsbundna ordbildningselement det finns och hurdana beteckningar som kan bildas med hjälp av dem. I kapitel 5 har jag kategoriserat yrkesbeteckningar i åtta olika kategorier. De åtta kategorierna innehåller svenska ord av två olika typer: sammansättningar och suffixavledda beteckningar. Jag ska här därför fokusera på de två typerna av svensk ordbildning.

För att diskutera svensk ordbildning och dess möjligheter att bilda ord, behöver vi först definiera begreppet *ord.* Ordet har fått en definition som den minsta betydelsebärande språkliga enhet som kan isoleras och ensam fungera som en mening. Detta är dock inte en definition som kunde accepteras utan några frågor. Till exempel prepositioner och

konjunktioner kan bara i vissa enstaka fall fungera som en mening till exempel svar på frågor. Det finns även vissa adverb bildade av fasta prepositionsfraser som enligt SAOL kan skrivas isär eller ihop. Till exempel *i stället av* och *iställetav.* (Thorell 1981: 1.) Trots att dessa fraser finns, är dock de flesta eniga om att definitionen som den minsta betydelsebärande språkliga enheten fungerar bäst.

Det finns tre olika ordtyper i det svenska ordförrådet. Orden kan på basis av sitt ursprung delas i *arvord*, *lånord* och *nybildningar* (Thorell 1981: 10). I följande avsnitt ska jag kort presentera dessa tre typer samt försöka definiera dem och ge några exempel.

Arvord kan definieras som antingen har uppkommit och fortlevat i det svenska språket eller som har härstammat direkt från något av de språk som utgör svenskans ursprung. Dessa språk är urindoeuropeiska, urgermanska och urnordiska. Det finns många arvord i det svenska språket men ibland är det dock svårt att definiera vilka ord som är arvord och vilka lånord. Till exempel person- och släktskapsbeteckningar som *man*, *kvinna*, *fader*, *moder*, *broder*, *syster*, *son* och *dotter* tillhör traditionellt arvord. (Thorell 1981: 10.)

Lånord är ord som har lånats till det svenska språket från något främmande språk till exempel genom närkontakt mellan människor vilket kan resultera i att ordet börjar användas i tal. Ord kan även lånas genom litteraturen, till exempel i översättningar. (Thorell 1981: 10.)

I min undersökning förekommer det ett antal lånord. Till exempel yrkesbeteckningar *controller, accountant, au pair, bartender* och *copywriter* har lånats och kommit in i svenska språket genom yrkeslivskontakter. Det är intressant att i materialet från *Dagens Nyheter* stöter man på tre olika sätt att skriva yrkesbeteckningen *coordinator, koordinator*

eller *koordinatör*. Detta kan bero på att det är ett lånord och sättet att skriva ordet inte ännu stabiliserats.

Numera kan vi även konstatera att det finns flera och flera internationella företag som har verksamhet i olika länder. Detta ökar behovet för översättning av yrkesbeteckningar på ett naturligt sätt. Ibland är det så att benämningen tas i bruk som den är, och ibland hittar man en lämplig översättning för ordet. Till exempel anser jag att benämningen *controller* har tagits direkt från engelska till svenska och finska.

Nya ord kommer till det svenska språket hela tiden genom nybildning av ord. Det uppkommer behov för nya ord på grund av utvecklingen som råder överallt, men särskilt när det gäller vetenskap och teknik. På 1950-talet behövde man inte ordet *minnessticka*, eller inte i sammanhang som det har idag: ett tekniskt hjälpmedel att spara filer i. Kanske inte lika ofta som det förekommer ett behov för nya ord, försvinner ett ord som inte längre behövs, används eller motsvarar budskapet. Exempelvis har jordbruksbranschen förlorat ett antal ord för att branschen har fått hjälp från tekniken och i allmänhet utvecklats mycket. (Thorell 1981: 12-13.)

Jag har här ovan presenterat de svenska ordtyperna. Mitt material innehåller ord från varje typ, det finns arvord i sammansättningar, såsom efterleden *-man* och *-kvinna*. Det finns lånord och det finns även nybildningar.

De vanligaste sätten att bilda ord är avledning och sammansättning. Dessa sätt är mest använda även i övriga indoeuropeiska språken. Men även förkortningar blir vanligare medan expressiv ordbildning och ordklassövergång spelar en mindre roll i den aktiva ordbildningen. (Thorell 1981: 14.)

När det gäller yrkesbeteckningar och mitt material, så är det avledning samt sammansättning som gör en beteckning maskulin eller feminin. Därför ska jag fokusera på dessa två ordbildningssätt; sammansättning samt avledning och mer exakt suffixavledning. Med hjälp av dessa två ordbildningssätt är det möjligt att göra yrkesbeteckningen neutral eller könsbunden.

Som redan konstaterats ovan, så är avledning ett av de två viktigaste ordbildningssätten. Ett ord kan bli någonting annat, det vill säga det kan avledas till ett annat ord genom att man tillägger ett avledningsmorfem. (Söderbergh 1968: 5.) I mitt material stöter man på suffixavledningar, med andra ord ett ord som består av avledningsbas och suffix. (Thorell 1984: 66.) Till exempel suffixet *-erska* i *sjuksköterska* är ett avledningsmorfem. Avledningsmorfem kan inte förekomma självständigt utan bara i ord bildade av andra ord. Suffix är en typ av avledningsmorfem. Avledningsmorfem som alltid placeras i slutet av ord, det vill säga som fungerar som efterled, kallas för suffix. (Söderbergh 1968: 5.) Thorell (1984: 79) konstaterar att avledningar med *-erska* och *-arinna* används allt mer sällan för att bilda ett feminint personord. I stället används det neutrala alternativet, såsom *lärare* och *författare* för att syfta på både manliga och kvinnliga personer, säger Thorell.

Sättet att bilda ord i det svenska språket med hjälp av sammansättning spelar en stor roll då möjligheterna att bilda sammansättningar är i praktiken obegränsade (Thorell 1981: 14). Vi kan bilda ord genom att sätta samman två eller flera ord. Därför kan sammansättningar indelas i två grupper: *tvåledade* och *flerledade.* (Söderbergh 1968: 7.) Sammansättningar består oftast av två led. Till exempel här i mitt material stöter jag på tvåledade yrkesbeteckningar såsom *affärsman*, *tjänsteman*, *sjukskötare* och *barnflicka.* De består alla av två separata led, men det finns även *flerledade* sammansättningar som *dansk-norsk-svensk.* Förutom en sådan flerledad sammansättning är några tvåledade sammansättningar

egentligen bildade med hjälp av en sammansättning och ett led. Till exempel ordet *fotbollslag* består av en sammansättning *fotboll* och ledet *lag.* (Söderbergh 1968: 7-8.)

Ibland kan en suffixavledning se ut som en sammansättning fast den borde betraktas som suffixavledning. Detta händer när ett efterled förlorar sin ursprungliga betydelse som självständigt ord. Enligt Thorell (1981: 15) borde *-man* betraktas mer som ett efterled i suffixavledningar liksom *-are* och inte som en del av en sammansättning eftersom ordet enligt Thorell har förlorat sin betydelse som manlig person i dessa beteckningar och i stället kan användas för både manliga och kvinnliga personer. Som exempel ger Thorell yrkesbeteckning *tjänsteman* och *riksdagsman.* (Thorell 1981: 15.)

På 2000-talet finns det även beteckningen *riksdagskvinna* som kan användas för att syfta på kvinnliga riksdagsledamöter. Därför håller jag inte riktigt med med Thorell och när det gäller mitt material så kommer jag att betrakta yrkesbeteckningar med efterleden *-man* och *-kvinna* som sammansättningar.

2.2 Semantik

Detta kapitel handlar om hur man förstår olika beteckningar och vad de beteckningarna egentligen betyder för oss. När det gäller könsbundna element, så har jag tidigare redogjort för hur suffix och affix och ord bildar ett könsbundet ord. Men fast vi ”vet” att ordet är antingen könsbundet eller neutralt, så kvarstår det en fråga vad det som ordet *betyder*. Nedan diskuterar jag termen betydelse och ta upp även olika begrepp som har att göra med hur vi tolkar ordens betydelse.

Semantiken kan definieras med ”det vetenskapliga studiet av språklig betydelse”. Men som Mats Dahllöf i *Språklig betydelse* ifrågasätter, så räcker denna definition inte för att klargöra vad man egentligen vet när man vet vad ett ord betyder. (Dahllöf 1999: 19) Dahllöf presenterar tre underkategorier under termen *betydelse:*

1. Betydelse som **verkan** (orsaksmässig konsekvens), som i *Ökad inflation betyder minskad tillväxt.*
2. Betydelse som **grund för kunskap**, som i *Lackmuspapprets blå färg betyder att lösningen är basisk.*
3. Betydelse som **språkligt innehåll**, som i *”Inflation” betyder att en valutas värde minskar.*

Den tredje kategorin *språkligt innehåll* kommer att diskuteras mer fast alla dessa kategorier är besläktade. (Dahllöf 1999: 19) Det är språkligt innehåll som man koncentrerar på när det gäller semantik och betydelser och begrepp. Orsaken bakom människornas sätt att förhålla sig till några språkliga uttryck är uttryckens betydelser. (Dahllöf 1999: 19) Jag vill därför diskutera språkligt innehåll och speciellt frågan varifrån betydelser kommer, hur bestämmer vi vad ett språkligt uttryck betyder för oss? Jag ska först kort presentera Dahllöfs olika betydelsekategorier och därefter kommer jag att diskutera olika delar av språkliga uttryck som bär på betydelsen.

I detta kapitel redogör jag för skillnader mellan olika typer av betydelser. Jag följer Mats Dahllöfs kategoriindelning för att redogöra för skillnader mellan kategorierna.

Dahllöf säger att den vanliga synpunkten på uttryckens betydelse är att de betyder någonting genom att uttrycka idéer, tankar eller avsikter. Detta är en orsak till att semantiken ofta förknippas med psykologin. (Dahllöf 1999: 20) Möjligen har det alltså mest att göra med psykologin hur man anser könsroller och därmed hur man förhåller sig

till att använda språkliga uttryck som är könsbundna eller avstår från att använda bundna termer och väljer den neutrala versionen i stället. Detta har även att göra med det som diskuteras mer under kapitel 3 *Könsbundna element i olika språk*. Vad är det alltså det neutrala eller mest neutrala alternativet? Är det faktiskt den manliga versionen och om vi väljer det mer feminina alternativet, är då betydelsen att män inte finns med? Val av uttryck och ord kan anses som en psykologisk fråga.

Betydelse som mentalt objekt är även förknippad med olika **begrepp**. Begrepp kan definieras som vår psykologiska förklaringsmodell om hur vi tänker att ord och objekt är kopplade. Ett ord som till exempel *en hund* hänger ihop med begreppets psykologiska innehåll som förknippas med ordets referent. När vi kommunicerar med varandra kvarstår det ändå alltid en fråga om hur liknande eller hur olika begrepp olika människor har för olika ord. Därför borde man minnas att semantiken först och främst har att göra med individualitet. (Dahllöf 1999: 20-21)

Referens- och extensionsbaserade uppfattningar av semantik koncentrerar sig på vilka objekt ordet eller uttrycket i verkligheten står för. Ett bra exempel på referenssemantik hittar vi när det gäller egennamn. Vi kan till exempel säga att uttrycket *Stockholm* står för Sveriges huvudstad och därmed är det svårt att tänka på någon annan förklaring eller objekt, alltså referens som ordet kunde ha. (Dahllöf 1999: 22)

Extension har att göra med mängden objekt som ett ord beskriver. Vi kan ta som exempel *en hund* som kan sägas beskriva varje hund i verkligheten men ingenting annat. *Ett däggdjur* däremot kan beskriva en hund och därtill alla andra djur som tillhör gruppen däggdjur. Vi kan därför säga att ordet *däggdjur* har en vidare extension än ordet *hund.* (Dahllöf 1999: 22)

Det finns ett problem förknippat med referens- och extensionsbaserad semantik och det är fallet då man pratar om fenomen som inte syftar till någon varelse i verkligheten. Dahllöf presenterar som exempel här uttryck som *kentaur, enhörning och skvader.* Alla dessa ord har ju ett språkligt innehåll, men de saknar en referens som skulle existera. Även när det gäller andra fiktiva varelser, som namnen Pippi Långstrump eller Mumintroll, kan man säga att semantik som ser uttryck som mentala objekt, kan bättre motivera dessa begrepp. (Dahllöf 1999: 24)

Här beskrivs en semantisk teori som även kan kallas **platonism** eller **begreppsrealism**. Enligt Platon och språkfilosofer som Gottlob Frege har en språklig betydelse en självständig existens oberoende av människor. Det är alltså inte språkbruket eller människornas psykologiska tankar som skapar en betydelse, utan betydelsen finns i den abstrakta begreppsvärlden. Dessa språkfilosofer anser även att mänskliga svagheter gör skillnader mellan den objektiva sanningen och våra tankar. I dag känns denna semantiska inriktning svår att tro på, på grund av att idén för begrepp som skulle finnas i den abstrakta världen utan människor och deras tankevärld känns avlägsen från dagens språkundersökning. (Dahllöf 1999: 25-27)

Betydelse som koncentrerar sig på uttrycks användning är enligt Dahllöf (1999) till stor del en semantisk inriktning utvecklad av Ludwig Wittgenstein (1889-1951). Dahllöf säger att enligt Wittgenstein (1889-1951) kommer ett språkligt uttrycks betydelse från dess *användning.* Ett uttrycks betydelse kan därför betraktas som ett språkspel mellan ord, människor och saker. Denna semantiska teori kan förklara ord och uttryck som till exempel *tack*, som annars skulle vara svårt att beskriva med en referent eller objekt. Ordet *tack* är ett uttryck som man lär sig vid användning och detta uttryck är starkt beroende av den sociala miljön och situation den används i. Men om man försöker beskriva vanliga substantiv i stället, som till exempel *hund* med hjälp av uttrycks användning, stöter man på

problem. Ett ord som *hund* kan knappast beskrivas med en viss användning eller social situation, utan med ett konkret objekt, en referent. (Dahllöf 1999: 27)

De traditionella semantikteorier som jag har presenterat här, baseras kraftigt på *ordets* betydelse. Sanningsvillkorssemantiken fokuserar i stället på satsen där ett ord förekommer. Om vi tar som exempel ordet *hund*, så är det svårt att veta vad ordets betydelse kunde vara. Men om man däremot bildar en mening där ordet förekommer, som exempel *Den där är en liten hund*, så hjälper satsen oss att fundera på villkor som krävs för att satsen ska vara sann. (Dahllöf 1999: 28)

Begreppen ”sanning” och ”falskhet” bär en stor vikt i denna semantikteori. Barnen till exempel lär sig sina föräldrarnas språk genom att få veta om innehållet är sant eller falskt. Språket kan användas för att uttrycka sådan information om sanning eller falskhet genom att antingen stämma med verkligheten eller inte. Enligt sanningsvillkorssemantik kan man förstå en sats om man kan förstå vad som krävs för att satsen skall stämma med verkligheten. Detta betyder ändå inte detsamma som *veta* att satsen är sann, utan det att man kan ställa krav för satsen att vara sann. (Dahllöf 1999: 28-29)

Det finns en skillnad mellan **betydelseskiljande** och **betydelsebärande** element i språket. De minsta betydelseskiljande elementen kallar vi för fonem. Ett fonem är till exempel ljudet s i ord *lila –sila*. Fonemen kan alltså göra en skillnad i betydelsen men inte *bära* på betydelsen. Jag ska här nedan diskutera element som kan bära betydelsen, som till exempel i könsbundna eller könsneutrala yrkesbeteckningar. (Dahllöf 1999: 29-30)

Den minsta enheten i språket som kan bära betydelse kallas för *morfem*. Ett ord kan innehålla flera morfem som tillsammans bygger det ifrågavarande ordets betydelse. Till morfem hör sådana enheter som till exempel böjningsändelser som *–t* i *ett stor**t** bord*, som

kan verka bära mindre betydelse, jämfört med morfemet *bord* vars betydelse är klarare och lättare att undersöka och hänvisa till. Morfem själv består inte av delar vars betydelse skulle vara klara, som just till exempel böjningsändelser och därför är morfem sådana att man måste lära sig morfems betydelse. (Dahllöf 1999: 30)

Jag presenterar här nedan kort några olika morfemtyper. Min presentation följer Mats Dahllöfs kategorisering i *Språklig betydelse* (1999). Dessa typer hittar vi i svenskan och dessa typer är förtydliga.

1. **Egenskapsmorfem:** substantiv (t.ex. *häst, stad*), adjektiv *(svart, ekologisk)* och verbstammar *(säger)* tillhör denna grupp.
2. **Relationsmorfem:** Dessa morfem står för relationer, t.ex. *bror* (till mig), *känna* (någon) eller *under* (bordet).
3. **Namn**: Namn som *Calle* och *Frankfurt* beskriver en viss objekt.
4. **Personliga pronomina**: t.ex. *du, hon, den.*
5. **Logiska ord**: dessa morfem är begrepp som kan logiskt binda ihop satser, t.ex. *och, ingen, eller.*
6. **Böjningsändelser:** t.ex. morfem som påverkar tempus *(sitter)*, pluralis *(hundar)* och bestämdhet *(hunden)*.
7. **Frågeord**: t.ex. *vem, hur.*
8. **Formord:** t.ex. *att*, som har en grammatisk betydelse.
9. **Interjektioner:** t.ex. *tack, hej.*

(Dahllöf 1999: 46-47)

När det gäller yrkesbeteckningar, så pratar vi om ändelser som påverkar ordets betydelse. Vi pratar även om substantiv, såsom -*kvinna* och -*man.*

Det finns begrepp i språket som kan användas för att definiera flera andra begrepp eller ord och även kan de ha en roll när det gäller lexikal semantik. Ett exempel på en komponent är

ordet *vuxen.* Dessa begrepp (=komponenter) gäller egenskaper som har en omfattande mänsklig betydelse. De står för en del av ordets betydelse och därför kallas de för **betydelsekomponenter.** Jag ska här presentera hur man gör en komponentanalys med hjälp av några exempel på betydelsekomponenter, som har en universell mänsklig betydelse av stor vikt, nämligen kön.

Tabell 5 Ett exempel på komponentanalys

Människa	+ mänsklig		
Vuxen (substantiv)	+ mänsklig	+ vuxen	
Barn	+ mänsklig	- vuxen	
Kvinna	+ mänsklig	+ vuxen	- maskulin
Pojke	+ mänsklig	- vuxen	+ maskulin

Komponenter specificeras alltså med hjälp av egenskaper som kan vara positiva (+) eller negativa (-). Det finns tre antagligen universala komponenter här, *mänsklig*, *vuxen* och *kön*. Orden kan även bli ospecificerade, som t.ex. *människa* kan inte specificeras när det gäller kön eller ålder (vuxen). (Dahllöf 1999: 55-56)

I denna undersökning är komponentanalys med kön som betydelsekomponent mest relevant. Det är redan konstaterat att det finns morfem som kan påverka ordets och därmed yrkesbeteckningens betydelse så att ordet syftar på en kvinnlig eller en manlig person, Därför är det möjligt att göra en tabell med allt mitt undersökningsmaterial och analysera orden med komponenten *maskulin* (+/-). Jag kommer inte använda den här analystypen utan jag presenterar och diskuterar alla könsbundna belägg.

Här nedan analyserar jag fem yrkesbeteckningar i mitt material i två tabeller som exempel gällande yrkesbeteckningar med komponenter *maskulin (+/-)* och *feminin (+/-)*.

Tabell 6 Komponentanalys med komponenten *maskulin* (+/-)

Sjuksköterska	- maskulin
Sjukskötare	?
Ombudsman	+ maskulin
Tjänsteman	+ maskulin
Barnflicka	- maskulin

Tabell 7 Komponentanalys med komponenten *feminin* (+/-)

Sjuksköterska	+ feminin
Sjukskötare	?
Ombudsman	- feminin
Tjänsteman	- feminin
Barnflicka	+ feminin

I tabeller kan man hitta en beteckning som inte kan analyseras med hjälp av komponenter som gäller kön. Beteckningen *sjuksköterska* kan även enligt komponentanalys anses som en neutral betackning. Däremot är de fyra andra beteckningar i tabellerna könsbundna och kan analyseras med hjälp av komponentanalys med kön som komponenter. Komponentanalys kan därför lätt visa läsaren information om beteckningens betydelse. En komponentanalys är lätt att läsa men det är viktigt att komponenterna väljs noggrant. Det

betyder att komponenterna behöver motsvara undersökningsfrågan. Därför har jag till exempel valt att analysera beteckningarna ovan med hjälp av könskomponenter.

3. Könsbundna element i olika språk

Språket är ett våra viktigaste sätt att uttrycka oss och språket speglar hurdana vi är och hurdant samhälle vi lever i. Vår inställning till olika fenomen kommer naturligt fram i det hur vi använder språket, vad vi pratar om på gatan och i alla kommunikationsmedier som tidningar. Könet gör inget undantag här och maskulinitet och femininitet kommer tydligt fram i språket och man kan till och med påstå att könet på ett sätt styr hur vi använder språket. Hur könen och könsroller kommer fram i språkets olika former, har studerats mycket. En slutledning är att språket även presenterar könsroller och också det dominerande könets makt.

Barrie Thorne och Nancy Henley (1975) har forskat i förhållandet mellan språket och kön speciellt när det gäller engelska och de vill framhäva att språket alltid är fullt med antydningar om könen. (Thorne & Henley 1975: 10) Detta gäller naturligtvis också andra språk och till exempel yrkesbeteckningar och titlar som studeras här, är ett bra exempel på detta i svenska. Som redan presenterat, så finns det ett speciellt sätt att antyda om det är fråga om en kvinnlig eller en manlig anställd, till exempel yrkesbeteckningar *skådespelare* och *skådespelerska.*

Det är inte bara yrkesbeteckningar och titlar som gör en skillnad mellan könen, utan fenomenet omfattar språket på ett extensivt sätt, en slutsats av Thorne och Henley när det gäller engelskan. (Thorne & Henley 1975: 10) Hanne Haavind (1979) tar i sin studie *Handlar samhällsvetenskap om kvinnor?* upp ett praktiskt problem som har att göra med det hur mycket i det svenska språket styrs av könspronomen *han* och *hon*. Samhället är så medvetet om hur viktigt det är att använda ”det rätta pronomenet” när det gäller könet, att det tycks ha nästan omvänt effekt mot att vara neutral. Det är svårt att neutralt använda *han*

eller speciellt *hon*, utan att vi lägger uppmärksamhet om talaren speciellt vill betona att det är fråga om kvinnor. Har pronomenet *hon* blivit ett kraftord, som har en speciellt stark könsbunden laddning och innehåller den ivrighet för jämställdhet? Haavind ser detta främst som en spegel för samhället och inte som ett språkproblem. (Haavind 1979: 148-150) Himanen (1990) har i sin studie *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor* kommit fram till en likadan slutsats och säger att maskulin form av pronomenet vanligtvis används om man inte är säker på könet och valet av den feminina formen betyder att könet är bekant och då är det motiverat. (Himanen 1990: 23)

Förhållandet mellan språk och kön har varit ett livligt forskningsområde redan i årtal. Området har blivit en speciell gren av forskningen och bland annat av denna orsak anser Skutnabb-Kangas och Rekdal i sin studie *Kvinnoperspektiv på språk* (1979) att liksom vi har kvinnolitteratur, kvinnohistoria, kvinnosociologi och kvinnopsykologi borde vi också ha ett språkforskningsområde med titeln *kvinnolingvistik.* Skutnabb-Kangas och Rekdal vill även betona att i språkforskningsområdet borde det inte vara fråga om att leta efter könsskillnader i språket så som i andra områden, utan att ge alla språkanvändare metoder för och medvetenhet i hurdana olika möjligheter vi har att använda språket på ett jämlikt sätt. (Rekdal & Skutnabb-Kangas 1979: 67-68)

Hanne Haavind håller med denna synpunkt och anser att för ofta tas kvinnorna upp i samhällsvetenskapliga studier bara då det är fråga om en skillnad mellan kvinnor och män. Därför blir ställningen till könsrollerna sådan, att det *måste* finnas en skillnad och särskilt sysslar man med just *olikheten*. (Haavind 1979: 156-158)

3.1 Könsbundna element i de nordiska språken

När det gäller yrkesbeteckningar och titlar på svenska, så här fanns det en häftig debatt speciellt kring beteckningen *sjuksköterska* på 1960-talet. Denna beteckning är ett bra exempel på det hur anställningsförhållanden och stereotypier förändras. För det första märker vi att det finns både manliga och kvinnliga arbetare i detta yrke. Det professionella livet börjar alltså sammansmälta och kvinnorna och män har inte så klart separata yrken. För det andra är det ett problem att det finns en beteckning som så klart syftar till kvinnliga arbetare och det känns konstigt att använda samma beteckning när män åsyftas. Det är underligt att i finlandssvenskan blev *sjukskötare* den officiella beteckningen på 1970-talet, medan i Sverige fortsatte man med debatten. (Himanen 1990: 24) Fast debatten började för så länge sedan, tror jag att termen *sjuksköterska* lever kvar åtminstone i talat språk, liksom de andra beteckningarna med det feminina suffixet *–erska* och sådana termer finns i mitt material. Oavsett situationen i Sverige, så har även norskan en neutral beteckning – *sykepleier.* (Milles 2008: 44)

Enligt Karin Milles (2008) har man aldrig lanserat beteckningen *sjukskötare* i Sverige. I stället har man bestämt att *sjuksköterska* kan och skall användas som den neutrala beteckningen. Detta beror enligt Milles på att det finns en branch, nämligen *skötare inom psykiatrivård*, som inte har lika hög utbildning och status som *sjuksköterskor* och därför vill man inte att dessa två beteckningar blandas ihop. Det finns två beteckningar till, som ser könsbundna ut men som i Sverige borde anses som neutrala. Dessa är *barnmorska* och *husfru.* Milles undersökte inställningen till vissa ords könsneutralitet eller könsbundhet genom en enkätundersökning i 2007 och enligt resultaten från undersökning tycker över 40 procent fortfarande att varken *barnmorska* eller *sjuksköterska* kan användas när man syftar till män. Detta visar att det ändå kan vara problematiskt med beteckningar som

grammatiskt sett är könsbundna men idag skall fungera som könsneutrala. (Milles 2008: 37-44)

Situationen i danska liknar situationen i svenska och engelska. Det finns två pronomen för tredje person, nämligen *han* och *hun*, men i praktiken använder man pronomenet *han* i generella sammanhang. På samma sätt som i svenska kan man använda lösningar som *han eller hun*, men dessa anses som ganska klumpiga och opraktiska. Det finns även yrkesbeteckningar i danska som slutar med *-kvinde (-kvinna), -dame (-dam)* och *-kone (-fru)*. Det är också vanligt att göra en sammansättning på *-pige* (-flicka) i informella sammanhang. I danskan är det möjligt att använda den omarkerade formen för både män och kvinnor. Till exempel beteckningen *laerer* kan användas för både *laerer Lisa Nilsson* och *laerer Mats Hanson*. Detta är acceptabellt därför att könet är oavhängig av funktion, alltså det spelar inte någon roll om en lärare är en kvinna eller en man. Däremot är det ett måste att markera könet i fall som *Hun var hans elsker*, därför att här gör det en skillnad om det är en kvinna eller en man. På grund av frågan om funktionen är avhängig eller oavhängig könet, har man kategoriserat bruket av omarkerade beteckningar i dessa två grupper. (Himanen 1990: 24-26)

I norska finns det tre olika sätt att använda yrkesbeteckningar. Det finns kvar gamla beteckningar som gör en skillnad mellan referenternas kön, till exempel *lærar/lærarinne*. Ett alternativ är att välja sådana beteckningar, som är neutrala från könssynpunkten men grammatiskt är maskulina former. Den tredje möjligheten är att erställa suffixet *-mann* med *-kvinne*, till exempel *formann* blir då *forkvinne*. (Himanen 1990: 26-27)

3.2 Könsbundna element i andra språk

Det finns mycket forskning om förhållandet mellan språk och kön i olika språk, men speciellt aktiv har man varit i USA där det har publicerats böcker och guider om hur vi behandlar språket i skrift. Det att det är maskulint genus som är neutralt medan feminint genus markeras med någon ändelse i språk som har genus i grammatiken. Till exempel i franska är femininändelsen *-e*, som i *boulanger* (manlig bagare), *boulangère* (kvinnlig bagare). Detta gäller också engelska. Conners (1971) har fäst avseende vid hur det är precis de ord som syftar på kvinnor som är på ett sätt eller annat markerade och olika från det dominerande, från normen. Neutrala och omärkta former är reserverade för maskulinet. (Conners, K. 1971: 573-598)

Eftersom området har blivit forskat mer och mer och medvetenhet om ojämställdhet också i språk har ökat, blir man så småningom försiktigare med språkanvändning och tendensen går mot mer neutral användning av språket och tydligt sexistiska uttryck undviks. (Himanen 1990: 15-16)

Situationen i engelskan liknar situationen i svenskan när det gäller yrken som semantiskt fält. Enligt Julia Stanley (1977) finns det till och med fält som är speciellt reserverade för män eller har varit det. Nu har vi behöriga kvinnor i professioner där vi tidigare såg bara män och dessa kvinnor bryter mot normer genom att bli professionella på området, därför bör de klassificeras med en *olik* titel, som *lady doctor, female surgeon, a woman lawyer* eller med liknande ändelser för kvinnoarbetare som i svenska, till exempel *a waitress, a stewardess, a majorette.* (Stanley 1977: 66)

4. Arbetsliv och könsroller

Barrie Thorne och Nancy Henley (1975) har hittat tre huvudteman för språkets sexuella differentiering. Dessa är social elaboration av kön, struktur på grund av den manliga maktställningen och fördelningen av arbetskraften enligt kön. (Thorne & Henley 1975: 14-15)

Arbetslivet kan starkt spegla våra attityder och förhållningssätt till könen och därmed även könsroller. Detta beror delvis på att arbetet har sedan långt tillbaka i historian varit någonting som har brukat göra en skillnad mellan män och kvinnor. För inte så länge sedan var det bara män som fick möjligheten att ha ett jobb utanför hemmet och det enda arbetet som tycktes passa för kvinnor var hushållsarbete och att stanna hemma med barnen. Det som jag presenterar här har att göra med *stereotyper* som vi har och därför redogör jag nedanför för vad stereotyper är för någonting och diskuterar hur stereotyper inom könsroller påverkar arbetslivet och därmed yrkesbeteckningar.

Är ordvalets syfte att låta läsaren förstå att det är fråga om en tjänst som bara passar för kvinnor respektive män? Ändå anser jag att båda dessa alternativ låter ojämlika och kan leda till könsdiskriminering.

För att minska könsdiskriminering på arbetsplatser har jämställdhetslagen uppdaterats i Sverige 2008 och lagen trädde i kraft den 1 januari 2009. I paragraf 7-9 står det om rekrytering:

> 7 § Arbetsgivaren ska verka för att personer oavsett kön, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning ges möjlighet att söka lediga tjänster.

8 § Arbetsgivaren ska genom utbildning, kompetensutveckling och andra lämpliga åtgärder främja en jämn fördelning mellan kvinnor och män i skilda typer av arbete och inom olika kategorier av arbetstagare.

9 § När det på en arbestplats inte råder en i huvudsak jämn fördelning mellan kvinnor och män i en viss typ av arbete eller inom en viss kategori av arbetstagare, ska arbetsgivaren vid nyanställningar särskilt anstränga sig för att få sökande av det underrepresenterade könet. Arbetsgivaren ska försöka se till att andelen arbetstagare av det underrepresenterade könet efter hand ökar. (Sveriges författningssamling 2008: 567)

(Riksdagen, 2008. Diskrimineringslag http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2008:567, hämtad 2008-11-30)

Fast denna lag säkert har ett bra ändamål och syfte, kan där även finnas några möjliga kryphål. Till exempel i paragraf 9 står det att arbetsgivaren borde ha som sitt mål att det finns lika många manliga och kvinnliga anställda och om det inte finns, så borde arbetsgivaren ta hänsyn till ansökandes kön vid nyanställningar. Detta kunde leda till diskriminering igen, eftersom om könet är en av anställningsvillkor eller anställningsfördelar, så kan det resultera i att någon kompetent lämnas utan tjänst bara för könets skull. Igen stöter vi på samma fråga, vilken skulle då vara den ideala situationen? Borde vi lägga mer eller mindre uppmärksamhet på könet i allmänhet?

4.1 Stereotyper om könsroller

4.1.2 Definition av begreppet *stereotyp*

Stereotyper är ett eteblerat forskningsämne och det finns lite varierande definitioner av termen *stereotyp*. En allmän definition är att begreppet betyder ingrodda föreställningar om hur människogrupper skiljer sig från varandra när det gäller deras attityder, värderingar, egenskaper och prestationsförmåga. (Määttä-Turunen 1991: 16-18.)

4.1.3 Definition av begreppet *könsrollsstereotyp*

Könsrollsstereotyper och deras innehåll är ett forskningsområde inom stereotypforskning. Könsrollsstereotyper kan definieras som de förväntningar, normer och uppskattningar som har att göra med en individ som kvinna eller som man, även regler om vad som passar eller inte passar för en flicka, om de aktiviteter och uppdrag som en pojke antas klara av och om vad en pojke borde göra och vad han inte får göra. (Määttä-Turunen 1991: 16-18)

Könsrollsstereotyper kan fördelas i två grupper:
1. Karaktärstereotyper har man om hurdana kvinnor och män är.
2. Rollstereotyper beskriver vad kvinnor och män gör, vad de skall göra och vad som är konventionellt för dem att göra.
Sammanfattat kan man se könsrollsstereotyperna som överförenklade antaganden om kvinnornas och männens egenskaper och om deras roller i samhället. (Määttä-Turunen 1991: 16-18.)

4.1.4 Hurdana stereotyper finns det om män och kvinnor?

Att könsrollerna är så olika kan möjligen förklaras med utvecklingen av arbetsuppgifterna. Det finns en klar skillnad mellan det arbete som bara män tidigare har gjort och det arbete som anses bättre passa för kvinnor. Det här beror kanske på den grundläggande skillnaden mellan kvinnor och män: kvinnornas förmåga att föda och männens större fysiska kraft. Denna skillnad har påverkat könsrollsstereotypernas tillkomst på det sättet att könet kopplas ihop med sådana egenskaper som passar i samhällslivet när det gäller män och egenskaper som anses vara idealiska inom hemmet när det gäller kvinnor. (Tarmo 1986: 7-8)

Skrypnek och Snyder (1982) har studerat könsrollerna och har sammanställt en lista över manliga och kvinnliga egenskaper. Följande egenskaper är alltså de vanligaste karaktärstereotyper som förbinds med könen.

Kvinnor: undfallande, beroende, emotionella, medgörliga, lätt gripna, sensitiva, varma, sympatiska, förståelsefulla, artiga, vårdande, irrationella (t.ex. häxor, trollkvinnor).
Som sammanfattning kan kvinnor enligt dessa stereotyper beskrivas med adjektivet *sociala*, de är inte egocentriska och de koncentrerar sig på andra människor, kvinnorna vill ha kontakt med andra människor.

Män: dominerande, oberoende, tävlingsinriktade, sportiga, har god självkänsla, ambitiösa, aggressiva, planerande, logiska, analytiska, objektiva, intellektuella.
Man kan dra en slutsats att män tycks ha kompetens och de är aktiva, har ambition för kontroll och kunnighet.
(Skrypnek, B. & Snyder, M. 1982: 277-291)

Denna lista anger möjligen att kvinnor anses som mer passiva personer och män i stället som mycket energiska och aktiva. Skillnaden är tydlig och det är möjligt att dessa attityder och tankesätt kan ha haft en påverkan på yrkesbeteckningar. Listan kan se begränsad eller ensidig ut. Vi kan säkert alla nämna en kvinnlig person bland våra bekanta som är tävlingsinriktad och en man som är sympatisk. Men dessa egenskapslistor speglar stereotyper som råder i allmänhet. Vi kan hitta spår av dessa stereotyper i vårt vardagliga liv till exempel i pressen.

Könsrollsstereotyper kommer alltså ursprungligen kanske från fysiska skillnader mellan män och kvinnor. Men detta förklarar bara varför till exempel *brandman* länge har varit den enda beteckningen för brandpersonal. Men hur förklarar vi då varför sjukskötare ändå fram till 2000-talet har kallats för *sjuksköterska*? Vi är troligen alla eniga om att en sjukskötares jobb säkert är ett fysiskt krävande jobb då sjukskötare till exempel ofta behöver lyfta och flytta patienter. Här är det möjligt att orsaken ligger i stereotyper. Som berättat ovan, så anses kvinnorna *sociala, sympatiska, förståelsefulla* personer som *vill ha kontakt med andra människor.* I vårdsyrken är det möjligen lättare att tänka sig en kvinnlig arbetare än en man.

5. Analys

I det här kapitlet introducerar jag de olika kategorierna som jag har använt för att kategorisera materialet och analyserar beteckningarna i de olika kategorierna. Dessa kategorier är nästan desamma som Ritva Himanen använder i *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor* (1990). Himanens material är mer omfattande och innehåller mer än bara platsannonser, men jag tycker dessa kategorier passar även för min undersökning. Efter kategorierna finns det en tabell nedan som visar antal belägg i kategorierna. Jag presenterar materialet från *Dagens Nyheter* och *Hufvudstadsbladet* i separata tabeller.

5.1 Kategorier för material

1. Suffixavledda feminina yrkesbeteckningar

Till denna kategori hör yrkesbeteckningar som har bildats med suffixen *–(er)ska, -(ar)inna, -ös, -tris, -ssa, -issa,* till exempel *lärarinna,*.

2. Neutrala suffixavledda yrkesbeteckningar

Till denna kategori hör yrkesbeteckningar som har bildats med suffixet som anses neutrala. Till exempel *handläggare, analytiker, informatör, kanslist.*

3. Sammansättningar med -*man*.

Till denna kategori hör yrkesbeteckningar som är sammansättningar med ordet *–man.* Till exempel *ombudsman* och *tjänsteman.*

4. Sammansättningar med -*kvinna*.

Till denna kategori hör yrkesbeteckningar som är sammansättningar med ordet *–kvinna*.

5. Sammansättningar och beteckningar med andra feminina ord.

Till denna kategori hör yrkesbeteckningar som är sammansättningar eller andra beteckningar med feminina ord, som *-flicka, -mormor* eller *-mor*.

6. Sammansättningar med *–man* och *–kvinna* parallellt.

(Himanen 1990:81)

Från *Dagens Nyheter* har jag 2227 belägg och från *Hufvudstadsbladet* 270 belägg. I tabell 8 och 9 nedan presenterar jag beteckningarna i olika kategorier beroende på deras könsbundenhet. Betckningarna är kategoriserade efter Himanens kategorisering som grundar sig på beteckningens ordbildning.

Tabell 8 Yrkesbeteckningar i *Dagens Nyheter*.

Beteckning	Antal olika ord	Antal belägg
Feminina suffixavledda beteckningar	7	38
Neutrala suffixavledda beteckningar	201	2163
Sammansättningar men *–man*	6	11
Sammansättningar med *–kvinna*	1	4
Sammansättningar och beteckningar med andra kvinnliga ord	6	11
Sammansättningar med *–man* och *-kvinna* parallelt	0	0
Totalt	221	2227

Tabell 9 Yrkesbeteckningar i *Hufvudstadsbladet*.

Beteckning	Antal olika ord	Antal belägg
Feminina suffixavledda beteckningar	0	0
Neutrala suffixavledda beteckningar	84	265
Sammansättningar med *–man*	4	5
Sammansättningar med *–kvinna*	0	0
Sammansättningar och beteckningar med andra kvinnliga ord	0	0
Sammansättningar med *–man* och *-kvinna* parallelt	0	0
Totalt	88	270

Jag vill här konstatera att annonserna består av själva rubriken samt en text nedan som beskriver tjänsten. Jag har i min undersökning bara tagit hänsyn till yrkesbeteckningar och inte det om man i texten framhäver att de vill anställa en man eller en kvinna. Jag kan dock säga att oftast finns det inga krav för könet i texten utan främst är det beteckningen som ger läsaren en viss bild av könsneutralitet eller könsbundenhet.

5.2 Suffixavledda feminina yrkesbeteckningar i *Hufvudstadsbladet*

Den allra första observationen när man ser resultatet i tabellerna 8 och 9 ovan, är att i *Hufvudstadsbladet* finns det inte alls yrkesbeteckningar som har ett feminint suffix.

Skillnaden mellan *Hufvudstadsbladets* och *Dagens Nyheters* antal belägg på feminina yrkesbeteckningar är väsentlig fast själva andelen suffixavledda feminina yrkesbeteckningar är låg.

5.3 Suffixavledda feminina yrkesbeteckningar i *Dagens Nyheter*

Det finns totalt 38 belägg i *Dagens Nyheters* material på sådana beteckningar som är suffixavledda och feminina. Den beteckning som förekommer mest är *sjuksköterska*. Det finns även andra suffixavledda feminina beteckningar som slutar med *–sköterska*, till exempel *tandsköterska* och *undersköterska*.

Den vanligaste av dessa beteckningar är som sagt *sjuksköterska* med 24 belägg. I *Hufvudstadsbladets* material hittar vi bara yrkesbeteckningen *sjukskötare* och inte alls den suffixavledda feminina beteckningen. Diskussionen om den rätta beteckningen för sjukvårdspersonal har varit aktiv i Finland och Sverige sedan 1960-talet. Borde vi kalla alla *sjukskötare* eller *sjuksköterskor* har folket undrat över redan då. Frågan om användningen av denna beteckning har jag diskuterat mer ovan i kapitel 3. (Himanen 1990: 24)

Det finns även andra suffixavledda feminina yrkesbeteckningar i *Dagens Nyheter*. De andra är *företagssköterska, hushållerska, tandsköterska, undersköterska, konferensvärdinna och servitris.*

5.4 Sammansättningar med *–man* i *Hufvudstadsbladet*

Det finns fyra sammansättningar med *-man* i materialet från *Hufvudstadsbladet*. Antal belägg är bara fem. Sammansättningar som finns i materialet är *inköpsförman, ombudsman, tjänsteman och överstyrman*. Vi kan inte veta orsaken bakom valet av den maskulina sammansättningen, men vi kan ändå komma på alternativa beteckningar. Till exempel *inköpschef, ombudsperson, tjänsteperson och överstyrperson.* I kapitel 1.4 har jag presenterat Ritva Himanens enkätundersökning (1990) som innehåller bland annat ett godtagbarhetstest. Enligt testet var sammansättningen med *-förman* av dessa benämningar mest acceptabelt på 1980-talet.

5.5 Sammansättningar med *–man* i *Dagens Nyheter*

I *Dagens Nyheter* finns det fler beteckningar som är sammansättningar med *–man*. Antal belägg är 11 och antal olika ord är 6. Några av beteckningarna som finns i materialet från *Dagens Nyheter* finns också i *Hufvudstadsbladet*. Sådana beteckningar är *ombudsman* och *tjänsteman.*

I Tabell 10 nedan finns det en lista över sammansättningar med *–man* i *Dagens Nyheter.*

Tabell 10 Sammansättningar med -*man* i *Dagens Nyheter*

Affärsman
Besiktningsman
Bevakningsman
Ombudsman
Tillsynsman
Tjänsteman

Fast det finns många beteckningar som är sammansättningar med ordet -*man*, är själva andelen sådana beteckningar låg i hela materialet. Andelen sammansättningar med -*man* i *Hufvudstadsbladet* är 2 procent och i *Dagens Nyheter* 0,5 procent. Maskulina sammansättningar är alltså inte övervägande i materialet.

5.6 Sammansättningar med -*kvinna* eller något annat kvinnligt ord i *Hufvudstadsbladet*

Här kan jag bara konstatera att det inte finns sådana yrkesbeteckningar i *Hufvudstadsbladet* som skulle vara sammansättningar med ett kvinnligt ord som andra del.

5.7 Analys av sammansättningar med -*kvinna* eller något annat kvinnligt ord samt andra kvinnliga benämningar i *Dagens Nyheter*

Det finns 6 sammansättningar med ett kvinnligt ord i *Dagens Nyheter* samt en beteckning som inte är en sammansättning men syftar på en kvinnlig person *serveringsbiträde kvinnligt*. Observera att jag har tagit med alla platsannonser, även platsannonser av privata personer. Jag anser det viktigt att konstatera här, eftersom det betyder att det inte är fråga bara om företag.

De flesta ord som är sammansättningar med ett feminint ord kommer från platsannonser införda av privata personer. De flesta är även sådana platsannonser där man letar efter en barnvakt hem. Följande feminina sammansättningsbeteckningar finns med i materialet från *Dagens Nyheter*: *barnflicka, extrafarmor* och *extramormor*.

Annars är de feminina sammansättningarna och de andra kvinnliga benämningarna i materialet varierande från olika branscher: *affärskvinna, chefshusfru* och *serveringsbiträde kvinnligt.* Det är naturligtvis omöjligt för läsaren att veta orsaker bakom valet att leta efter specifikt en kvinnlig person, men det skulle vara intressant information. För att undersöka detta behöver man analysera annonserna som helhet, vilket inte görs i denna undersökning.

5.8 Sammanfattning av analys

Jag sammanfattar här min egen analys och tar fram resultatet av jämförelsen mellan mina och Ritva Himanens resultat (1990). I tabell 11 nedan presenterar jag våra kvantitativa resultat. Ritva Himanen har som undersökningsmaterial 100 platsannonser i materialet från både 1965 och 1984. Mitt material består av ett större antal annonser och därför presenteras resultat nedanför i andel annonser. Himanens material består av 100 annonser båda åren. Mitt material innehåller totalt 2497 belägg.

Tabell 11 Önskemål om ansökandes kön i platsannonser i *Dagens Nyheter* (Himanen 1965 och 1984) och både *Dagens Nyheter* och *Hufvudstadsbladet* (2007).

Krav på kön	Himanen 1965 Andel	Himanen 1984 Andel	Jokinen 2007 DN Andel	Jokinen 2007 HBL Andel
Neutrala	49	84	97,1	98
Kvinna	36	9	2,4	0
Man	14	2	0,5	2
Båda könen	1	6	0	0
Total	100	100	100	100

(Himanen 1990: 85)

Denna jämförelse visar ett tydligt resultat; önskemål om ansökandes kön i platsannonser har sjunkit under de undersökta årtalen. Antalet könsneutrala platsannonser har ökat stadigt och tydligt från 1960-talet till 2000-talet. Nu på 2000-talet verkar antalet könsneutrala platsannonser närma sig 100 procent av alla platsannonser och platsannonser där man söker en manlig respektive kvinnlig anställd har blivit mer och mer sällsynta.

6. Sammanfattning och diskussion

Min undersökning av materialet i *Dagens Nyheter* och *Hufvudstadsbladet* ger resultat om den alltid aktuella könsynpunkten när det gäller språk, media och arbetsliv. Jag har analyserat materialet och min analys grundar sig på jämförelse mellan den rikssvenska materialkällan *Dagens Nyheter* respektive den finlandssvenska dagstidningen *Hufvudstadsbladet*. Jag ville även göra en jämförelse mellan mina resultat och Ritva Himanens resultat i hennes *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor*. Här nedanför sammanfattar jag mina egna slutresultat, både kvalitativa och kvantitativa.

Hypotesen var att jag tror att det inte skulle finnas ett särskilt stort antal belägg som skulle vara könsbundna. Jag trodde också att det inte skulle finnas en särskilt stor skillnad mellan finlandssvenska och svenska.

Den första observationen jag gjorde var att det finns könsbundna yrkesbeteckningar i både den finlandssvenska och den svenska pressen. Utifrån analysen och de kvantitativa resultaten, kan man säga att könsbundna yrkesbeteckningar finns i tidningar. Detta resulterar åtminstone i följande: könsbundna yrkesbeteckningar finns med i dagens språkbruk både i Finland och i Sverige.

Det finns en skillnad mellan språkbruket angående könsbundna yrkesbeteckningar i Sverige och Finland. Det finns en skillnad i hur många könsbundna beteckningar jag har hittat i *Dagens Nyheter* respektive *Hufvudstadsbladet*. I materialet i *Dagens Nyheter* finns det 2,9 procent belägg som har ett könsmarkerande element medan i *Hufvudstadsbladet* är andelen könsbundna yrkesbeteckningar bara 2 procent. Men andelen maskulina sammansättningar är lägre i *Dagens Nyheter* än i *Hufvudstadsbladet*. Den totala andelen

könsbundna benämningar är alltså högre i *Dagens Nyheter* men *Hufvudstadsbladet* innehåller procentuellt flera maskulina sammansättningar.

Nu på 2000-talet har vi kommit till ett läge där könsärenden liksom andra ärenden kan diskuteras öppet och vi får dagligen läsa diskussioner i pressen, men också lyssna på dem samt delta under fikapauser på arbetsplatser och på gatan. Och enligt resultat från den här undersökningen, kan vi se att en förändring är på väg. Men förändringar behöver tid, speciellt när det gäller attityder och normer.

På ett sätt speglar frågan om benämningen *sjuksköterska* hela diskussionen om könsbundna och neutrala yrkesbeteckningar. Även i mitt material var beteckningar med *-sköterska* de mest frekventa könsbundna yrkesbeteckningarna.

Ritva Himanen undersöker könsbundna och könsneutrala yrkesbeteckningar i *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor* (1990). Himanens undersökning är en jämförelsekälla för mina resultat eftersom min undersökning liknar hennes undersökning och dess syfte. Himanen har ändå ett mer omfattande material i sin undersökning. Hon undersöker tidningsspråk som helhet, inte bara platsannonser. Hon har gjort en enkätundersökning vars syfte var att få fram hur ett antal svenskar använder könsbundna respektive könsneutrala termer. Enkätundersökningen samt resultaten har jag diskuterat mer i kapitlen 3 och 5. Jag redogör här för eventuella skillnader och likheter mellan mina kvalitativa resultat respektive Ritva Himanens kvalitativa resultat angående platsannonser eftersom min undersökningsfråga gäller platsannonser och yrkesbeteckningar i dem.

Enligt Himanen söktes 1965 enbart kvinnor till sådana yrken som har att göra med vårdarbete, städning, sömnad, försäljning eller kontorsuppgifter. Hon har analyserat både yrkesbeteckningar och annonstexten. I 1984 var det bara hushållsarbete som var kvar, till

exempel au pair-flickor. (Himanen 1990: 85) Om jag jämför denna iakttagelse med mina resultat kan jag säga att vårdarbetet finns kvar. År 2007 söktes kvinnor som till exempel *barnflicka, tandsköterska, undersköterska* samt *företagssköterska* i *Dagens Nyheter.* Jag har gjort mina iaktagelser beroende på om yrkesbeteckningen är könsbunden eller könsneutral. Men, förutom vårdarbetet, söktes kvinnliga sökande till *affärskvinna* och *servitris*. När det gäller *Hufvudstadsbladet* så finns det inga platsannonser i mitt material som skulle avslöja önskemål om bara kvinnliga sökande. Det finns många platsannonser om vårdarbete, men det finns inga ordval som skulle syfta på bara kvinnliga personer.

Av Himanens undersökning framgår det att år 1965 söktes män till kontorsuppgifter, som ingenjörer, förmän och chaufförer medan 1984 söktes män till jobb som nattklubbschef och reservdelsman. Himanen kom i sin undersökning till en slutsats att när det gäller lägre nivåer i yrkeshierarkin och med detta syftar hon speciellt till yrken under kategorin ”hushållsarbete”, så är annonserna mer könsbundna. När man söker en person till högre befattningar är platsannonserna mer neutrala istället. (Himanen 1990: 85-86)

I *Hufvudstadsbladet* finns det bara fyra yrkesbeteckningar som är sammansättningar med *-man: överstyrman, inköpsförman, ombudsman* och *tjänsteman.* I *Dagens Nyheter* finns det något flera sammansättningar med *-man*: *affärsman, besiktningsman, bevakningsman, ombudsman, tillsynsman, tjänsteman.* På ett sätt kan dessa manliga yrkesbeteckningar listas under högre befattningar. Det finns inga yrken som skulle kategoriseras under hushållsarbete eller motsvarande. Men här har jag bara yrkesbeteckningar som analyserat material och därför kan man inte veta om det är bara män som söks.

Vissa av Himanens iakttagelser från 1965 och 1984 gäller även på 2000-talet. Dessa är att i rikssvenskan är några av yrkesbeteckningarna könsbundna och mer exakt feminina. Däremot kan vi inte dra samma slutsats när det gäller finlandssvenskan. Förutom detta så

kan vi konstatera att manliga yrkesbeteckningar hittar vi i materialet speciellt när det gäller högre positioner, men också i samband med kontorsarbete. Men det finns undantag och på basis av mitt material kan jag inte dra en slutsats att alla feminina yrkesbeteckningar skulle tillhöra lägre nivåer av yrkeshierarkin. Det finns benämningar såsom *affärskvinna* i materialet.

Min hypotes i början var att jag inte skulle hitta många könsbundna yrkesbeteckningar i mitt undersökningsmaterial. Andelen könsbundna beteckningar i hela materialet är lägre än 5 procent. Fler än 95 procent av alla platsannonserna ger alltså en neutral bild när det gäller sökandes kön och därför verifierar analysresultaten min hypotes.

I inledningen ställde jag även upp en hypotes om att det inte skulle finnas en betydlig skillnad mellan resultaten från *Hufvudstadsbladet* och *Dagens Nyheter*. Jag antog att resultaten skulle vara lika varandra därför att tidningarna kommer ut i grannländer nära varandra. Jag hittar i alla fall en skillnad i resultatet mellan språkbruket i Finland och i Sverige. I *Hufvudstadsbladet* har bara 2 procent av alla platsannonser en könsbunden yrkesbeteckning medan i *Dagens Nyheter* är motsvarande siffra 2,9 procent. I allmänhet är siffrorna för könsbundna beteckningar låga.

Som en fortsättning till min undersökning skulle det vara intressant att göra en enkätundersökning och fråga informanter om de först tänker på en kvinna eller en man i samband med vissa yrkesbeteckningar. Till exempel *polis, klasslärare, frisör* eller *sekreterare.* Detta skulle vara ett intressant ämne för en enkätundersökning.

Källor och litteratur

Källor

Dagens Nyheter: platsannonser 2.9.2007, 9.9.2007, 16.9.2007, 23.9.2007, 30.9.2007, 7.10.2007, 14.10.2007 och 21.10.2007.

Hufvudstadsbladet: platsannonser 2.9.2007, 9.9.2007, 16.9.2007, 23.9.2007, 30.9.2007, 7.10.2007, 14.10.2007 och 21.10.2007.

Litteratur

Conners, K., 1971: Studies in feminine agentives in selected European languages. I: *Romance Philology* 24. S. 573-598

Dahllöf, Mats, 1999: *Språklig betydelse -en introduktion till semantik och pragmatik*. Studentlitteratur, Lund.

Haavind, Hanne, 1979: Handlar samhällsvetenskap om kvinnor? I: Westman Berg, Karin (red.) 1979: *Gråt inte – forska! Kvinnovetenskapliga studier.* Prisma, Stockholm. S. 148-172

Himanen, Ritva, 1990: *Kvinnliga ombudsmän och manliga sjuksköterskor.* Hallgren & Fallgren, Uppsala.

Hultin&Szulkin, 1998: *Chefernas kön och de anställdas lön – en studie av könsdiskriminering på svenska arbetsplatser.* Institutet för social forskning, Stockholms universitet, Stockholm. Särtryck nr. 25 ur SOU 1997:136. S. 151-172

Milles, Karin, 2008: *Jämställt språk.* Språkrådet, Falun.

Määttä, Kaarina & Turunen, Anu-Liisa, 1991: *Tasa-arvokasvatuksen didaktiikan perusteet.* Finn Lectura, Helsingfors.

Nermo, Magnus, 1998: *Yrkessegregering efter kön – ett internationellt perspektiv.* Institutet för social forskning, Stockholm.

Nordberg, Marie, 2005: *Jämställdhetens spjutspets? Manliga arbetstagare i kvinnoyrken, jämställdhet, maskulinitet, femininitet och heteronormativitet.* Arkipelag, Göteborg.

Rekdal, Olaug & Skutnabb-Kangas, Tove, 1979: Kvinnoperspektiv på språk. I: Westman Berg, Karin (red.): *Gråt inte – forska! Kvinnovetenskapliga studier.* Prisma, Stockholm. S. 49-69

Skrypnek, B. & Snyder, M., 1982: On the Self-Perpetuating Nature of Stereotypes about Women and Men. I: *Journal of Experimental Social Psychology* 18: 3. S. 277-291

Spender, Dale, 1980: *Man Made Language.* Routledge & Kegan Paul, London.

Stanley, Julia, 1977: Gender Marking in American English. I: A. P. Nilsen et al.: *Sexism and Language*. NCTE, Urbana, I11. S. 44-76

Söderbergh, Ragnhild, 1968: *Svensk ordbildning.* Nämnden för svensk språkvård, Stockholm.

Tarmo, Marjatta, 1986: *Tytöt ja pojat koulututkimuksen valossa.* Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.

Thorell, Olof, 1984: *Att bilda ord.* Skogs Grafiska, Malmö.

Thorell, Olof, 1981: *Svensk ordbildningslära.* Olof Thorell och Esselte Studium AB, Stockholm.

Thorne, Barrie & Henley, Nancy, 1975: *Language and Sex: Difference and Dominance.* Rowley, Newbury House, Massachusetts.

Westman Berg, Karin, 1979: *Gråt inte – forska! Kvinnovetenskapliga studier.* Prisma, Stockholm.

INTERNETKÄLLOR

Riksdagen, 2008: Diskrimineringslag. (30.11.2008)
http://www.riksdagen.se/Webbnav/index.aspx?nid=3911&bet=2008:567

Statistiska centralbyrån, 2011. (10.3.2011)
http://www.scb.se/Pages/List____259304.aspx